

УДК 340.1

КОНСТИТУЦІЇ СФРЮ 1974 р.: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

CONSTITUTION OF YUGOSLAVIA IN 1974: POLITICAL AND LEGAL ANALYSIS

Топольницька М.І.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету*

Стаття спрямована на дослідження основних положень Конституції Югославії 1974 р., які визначають правовий статус федеральних і республіканських суб'єктів федерації, ієрархію джерел права та ін. Автор також звертає увагу на вплив державної форми Югославії на розподіл повноважень між її суб'єктами. Розглянуто реалізацію принципу рівноправності націй Югославії.

Ключові слова: правова система Югославії, джерело права, ієрархія нормативно-правових актів, компетенція суб'єктів, принцип рівноправності народів.

Постановка проблеми. Дослідження нормативної складової правової системи колишньої Югославії наразі лишається актуальним, зважаючи на те, що ця держава об'єднувала правові системи різних народів і націй, успішно забезпечуючи їх мирне співіснування протягом десятиліть. Вивчаючи дану проблематику, автор, безумовно, дослідить і ті положення Основного закону СФРЮ, які, сприяли відцентровим тенденціям.

Події на Сході України та півострові Крим були спричинені інформаційною війною, втручанням РФ у внутрішні справи України та ін. Але, на думку автора, ця ситуація, насамперед, свідчить про наявність певних недоліків у правовому регулюванні, та міжнародних договорах, які визначають їх правовий статус. Результати аналізу Конституції СФРЮ 1974 р. можуть бути використані для вдосконалення української правової системи,

визначення правового статусу адміністративно-правових одиниць для зміцнення української державності, адже на території України проживає багато представників національних меншин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання югославської державності, правового статусу суб'єктів а також причини її розпаду розглядали у своїх наукових роботах Нагірний М.З., Рубан І.В., Никифоров К.В., Рачков І.В., Гуськова Е.Ю., Баренбойм А.Г. та ін.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження основних положень Конституції Югославії 1974 р., яка була основою життєдіяльності югославського правового суспільства і сконцентрувала в собі найважливіші принципи, що забезпечували успішне існування багатонаціональної держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція 1974 р. дозволила сформулювати під час

правління партії не тільки реальний федералізм, а, навіть, конфедералізм та визначила Югославську федерацію як «державну співдружність добровільно об'єднаних народів і їх соціалістичних республік» [1, ст. 1]. Водночас, згідно документу, федерація є «об'єднанням громадян, народів і народностей, в якому вони здійснюють свої історичні безпосередні інтереси шляхом спільного демократичного узгодження» [1, ст.224]. Зауважимо, що вимоги республік щодо більшої децентралізації також були задоволені.

В Югославії була завершена конституційна реформа і нова конституція 1974 р. практично перетворила державу в конфедерацію. Конституція внесла настільки серйозні зміни в усі сфери життя югославського суспільства, що деякі дослідники навіть назвали державу, яка функціонувала у 1974–1990 рр., карделівською Югославією, на честь головного розробника даного документа Є. Карделя [2, с. 137].

Щодо нормативної складової правової системи Югославії, то Конституція СФРЮ 1974 р. являє собою нормативно-правову базу конституційної системи. У частині першій містяться положення, що визначають форму Югославії як союзної держави і як соціалістичної самоврядної демократичної співдружності трудящих, громадян і рівноправних народів і національностей.

Друга частина присвячена суспільному ладу країни.

Треба зазначити, що Конституція практично не містить положень про функції федерації в галузі освіти, науки, культури, охорони здоров'я, соціального забезпечення і т. д., що означає передачу переважної частини

цих функцій республікам і краям. Стосовно ж народного господарства, функції федерації майже повністю зводяться до забезпечення єдності югославського ринку, для чого органи федерації наділяються широко розгалуженим механізмом впливу на ринкові процеси. В руках федерації знаходяться функції захисту суверенітету, незалежності і територіальної цілісності країни, підтримки міжнародних відносин, забезпечення безпеки, єдності основ суспільно-економічної і політичної систем, прав і свобод людини і громадянина та інших спільних інтересів.

Четверта частина закріплює власне організацію федерації, насамперед склад і компетенцію її вищих органів. Союзна Скупщина перейменована в Скупщину СФРЮ, а її структура знову істотно змінюється, нагадуючи тепер двопалатний парламент перших років народної влади

Зазначимо, що поправки XXXVI і XXXVII, внесені до Конституції СФРЮ 1963 р., зумовили встановлення новою Конституцією двох органів, що мають функції глави держави: Президію СФРЮ і Президента Республіки, який є Головою Президії СФРЮ. Однак сама Конституція водночас передбачала тимчасовість такого становища, оскільки Президентом Республіки міг бути обраний тільки Йосип Броз Тіто. Після його смерті в 1980 році функції голови держави цілком виконує Президія СФРЮ, що володіє широкими повноваженнями в області зовнішньої і внутрішньої політики, особливо у здійсненні рівноправності народів і національностей, керівництві Збройними Силами, проведенні кадрової політики. До складу Президії СФРЮ входять по одному представнику від кожної республіки і автономного

краю, а також – згідно з матеріальним становищем – Голова СКЮ. Щодо членів Президії, то вони обираються тільки на один термін (п'ять років), причому мандат Голови Президії та його заступника триває один рік.

Виконавча влада за Конституцією здійснюється Союзним Виконавчим Вічем як виконавчим органом Скупщини СФРЮ, а функції управління виконують союзні секретаріати. Голова і члени Союзного Виконавчого Віча, як і керівники союзних секретаріатів, обираються Скупщиною СФРЮ.

Основним видом джерел права є закони та інші нормативні акти. Все законодавство ділиться на федеральне (союзне) і республіканське. На верхівці ієрархії нормативно-правових актів знаходиться Конституція СФРЮ. Конституції союзних республік, союзні закони, закони союзних республік та усі інші розпорядження і спільні акти повинні відповідати їй. Закони, інші приписи та спільні акти, видані в союзних республіках, повинні відповідати союзним законам.

Відповідно до Конституції СФРЮ міжнародні договори, які ратифіковані і опубліковані відповідно до Конституції та загальноприйнятим нормам міжнародного права, є складовою внутрішнього права [3].

На нашу думку, недостатньо чітко прописані вертикальні зв'язки між союзними органами влади і органами влади суб'єктів федерації. Так, стаття 273 говорить, що відносини між союзними органами та органами в республіках і автономних краях з приводу виконання цих законів та інших розпоряджень і загальних актів ґрунтуються на взаємній співпраці, обміні інформацією та договорах. Звертає на себе увагу м'якість фор-

мулювань і відсутність оперативних дієвих заходів, які б підсилювали відповідальність органів державної влади республік і автономних країв у разі порушення союзних законів та інших розпоряджень. Якщо органи влади в республіках або автономних краях не виконують союзні закони або інші спільні акти, відповідальність за виконання яких вони несуть, Союзне Виконавче Віче має звернути на це увагу Виконавчого Віча республіки або автономного краю та може примусити вжити необхідних заходів для виконання союзних законів, інших розпоряджень і загальних актів [4, с. 333].

Відсутність владної вертикалі було чітко видно і в Сербії, яка, як суб'єкт федерації, була в багатьох питаннях залежна від інших суб'єктів федерації – автономних країв, що входили до її складу. Сербія не могла вирішувати багато питань без схвалення автономних країв, а вони в свою чергу не могли не зважати на думку керівництва Сербії під час вирішення питань внутрішнього управління [5, с. 19].

Конституція визначила Югославію як «державну співдружність добровільно об'єднаних народів та їх соціалістичних республік, а також соціалістичних автономних країв Воєводини і Косово» [1]. Була остаточно встановлена державність республік і країв, які повинні були тепер самі виконувати багато функцій федерації на основі взаємних угод. Республіканським органам відводилася головна роль при вирішенні більшості економічних і кадрових питань. Без їх згоди не міг бути прийнятий жоден федеративний акт, який торкався внутрішнього устрою країни [6, с. 19].

Згідно Конституції 1974 р., федерація мала широкі повноваження,

зокрема до її компетенції належало: забезпечувати незалежність і територіальну цілісність СФРЮ; регулювати основні права робітників в сфері об'єднаної праці; регулювати основи системи народної оборони і дбати про її виконання; контролювати основні права та обов'язки громадян; реалізувати зовнішню політику держави; вирішувати питання громадянства; захищати конституційність та інші.

Що стосується захисту суверенітету і територіальної цілісності СФРЮ, то в ст. 237 Конституції 1974 р. зазначалося: «недоторкане і невід'ємне право, обов'язок народів і народностей Югославії, трудящих і громадян – захищати і боронити незалежність, суверенітет, територіальну цілісність і встановлений Конституцією СФРЮ суспільний лад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії. Наступна стаття (238) визначає, що ніхто не має права визнати або підписати капітуляцію або ж прийняти або визнати окупацію Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, або будь-якої її окремої частини. Ніхто не має права перешкоджати громадянам Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії боротися проти ворога, який скоїв напад на країну. Такі дії є антиконституційними і караються як зрада країни [1].

Виходячи з вищенаведеного, робимо висновок, що дані положення не стосуються випадків порушення суверенітету Югославії власне громадянами країни.

Діяльність федеральної влади, спрямована на утримання в межах СФРЮ республік і автономних країв, відповідала ч.1 статті.281 Конституції: «Федерація через союзні органи забезпечує незалежність і терито-

ріальну цілісність СФРЮ». Зміна кордонів Югославії, в тому числі у зв'язку з виходом з її складу союзної республіки, відповідно до положень Конституції, мала відбуватися згідно з рішенням Скупщини СФРЮ та Союзного Віча [4, с. 342].

Конституція СФРЮ 1974 р. остаточно закріпила включення принципів самоврядування в усі сфери суспільного життя. Скупщини федерації та її суб'єктів остаточно перестають формуватися на основі прямого й загального виборчого права. Тепер до них входять виключно суб'єкти, делеговані від тих чи інших самоврядних організацій. Так, скупщини всіх рівнів, крім федерального, склалися з трьох палат. Перша – Віче об'єднаної праці, складалася з делегатів Основних Організацій об'єднаної праці та подібних органів самоврядування. Друга – Віче місцевих співтовариств, формувалася з делегатів окремих громад та населених пунктів. І третя організація – Суспільно-політичне віче, складалася з делегатів від суспільно-політичних організацій (СКЮ, ССТНЮ, профспілки, тощо) [1].

Характеризуючи нормативну складову правової системи СФРЮ, важливо звернути увагу на співвідношення джерел права в СФРЮ.

Зокрема, у статті 206 вказується, що республіканські та крайові конституції не повинні суперечити Конституції СФРЮ. Всі закони, інші законоположення та спільні акти органів суспільно-політичних співтовариств, а також засновані на самоврядуванні спільні акти організацій об'єднаної праці та інших самоврядних організацій та співтовариств повинні бути узгоджені з Конституцією СФРЮ.

Конституція також передбачала, що всі республіканські акти повинні

узгоджуватись із союзним законодавством та обов'язково мають бути конституційними і правомірними.

Відповідно до конституції всі рішення союзної скупщини повинні були прийматися одногосно, що призводило до значного затягування процесу прийняття законів та росту націоналізму у суб'єктах федерації. Фактично, зважаючи на занадто високий рівень автономності місцевих органів влади, СФРЮ було перетворено на конфедерацію. Наприкінці 80-х рр. минулого сторіччя нездатність федерального уряду узгодити інтереси національних автономних республік та відсутність дієвих механізмів контролю над регіональною владою призвели до розпаду СФРЮ, що супроводжувалось низкою конфліктів [7].

Конституція СФРЮ 1974 р. наділила автономні краї та республіки практично повною свободою у проведенні власної зовнішньої політики. Власне ж федерація, згідно п.7. статті 281 цієї Конституції, виконувала функцію забезпечення, ратифікації та деякі інші функції загального характеру, а також була уповноважена реалізовувати зовнішню політику СФРЮ шляхом розвитку і стимуляції співпраці з країнами, що розвиваються. Водночас стаття 271 Конституції СФРЮ 1974 р. наділяла автономні краї та республіки правом самостійно підтримувати співпрацю з органами та організаціями інших держав і міжнародними організаціями в межах встановленої зовнішньої політики СФРЮ і міжнародних договорів. Крім цього, згідно з тією ж статтею, самі ці договори перш ніж вступити в силу повинні були бути ратифіковані скупщинами всіх суб'єктів федерації та автономій. І навіть з огляду на таку свободу, деякі сучасні словенські

автори наголошують, що принцип рівноправності і самостійності республік і автономних країв в міжнародних відносинах не реалізовувався в повному обсязі, в зв'язку з тим, що в руках федерації залишався загальний контроль за їх зовнішньою політикою

Тепер автономні краї та республіки могли приймати закони в кожній зі сфер, що входять у їх компетенцію, незважаючи на існування (або не існування) федерального закону, що регулює ці питання. Така ж тенденція спостерігалася і в сфері конституційного права. Якщо раніше суб'єкти федерації в своїх конституціях прагнули регулювати тільки ті питання, які не були порушені загальнодержавним Конституційним законом, то з 1974 року вони вже намагалися самостійно охопити всі сфери, зазвичай регульовані конституційним правом, не зважаючи на дублювання положень федерального та конституційного права. Єдиною вимогою була відповідність такого законодавства принципам федерального права, а також конституції [8, с. 334].

Держава не могла ефективно функціонувати в зв'язку з тим, що центр знаходився практично в повній залежності від республік і країв. 25 листопада 1988 року Скупщина СФРЮ ухвалила зміни і доповнення до Конституції, які були покликані нейтралізувати відцентрові тенденції. Союзний уряд тепер був уповноважений втручатися в діяльність республік і країв за умови невиконання останніми союзних законів. Федерація отримала право вирішувати колізії між законами республік і країв. Краї в свою чергу позбавлялися значної частки автономії [9, с. 193].

Висновки з даного дослідження. Таким чином, дослідивши Конститу-

цію СФРЮ 1974 р., можна зробити такі висновки:

1. Отже югославський федералізм характеризуємо як спробу реалізувати декларовані принципи радянської моделі федералізму, що спричинило перетворення унітарної держави у конфедеративний союз держав, чия єдність залежала від єдності СКЮ і здатності останнього забезпечувати баланс інтересів національних республік та автономних країв.

2. Верхівку ієрархії нормативно-правових актів займала Конституція СФРЮ, а Конституції і закони союзних республік та усі інші розпорядження і спільні акти повинні були відповідати їй, проте у разі невідповідності вони продовжували свою діяльність до прийняття рішення

КСЮ. Джерелом формування принципів права СФРЮ вважався робітничий клас, як головна складова соціалістичного ладу.

3. В результаті, за Конституцією 1974 р. Югославія здобула низку якостей конфедеративного устрою, частково перетворившись з союзної держави на союз держав, а вертикальні зв'язки між суб'єктами мали більше формальний характер і визначали Югославію як добровільний союз народів.

4. Прагнення законодавців забезпечити дію принципу рівноправності народів і націй Югославської держави призвели до перетворення відцентрових тенденцій та настроїв на реальну можливість самостійного функціонування національних утворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція СФРЮ URL: www.sovetika.ru/sfrj/konst024.htm.
2. Jović D. Jugoslavija: država koja odumrla. Uspon, krizai pad Kardeljeve Jugoslavije (1974–1990). Zagreb, 2003.
3. Правова система. Загальна характеристика. URL: <http://leksika.com.ua/19980614/legal/http://www.zen.in.ua/you/yugoslav%D1%96ya-soyuzna-respubl%D1%96ka-yugoslav%D1%96ya/pravova-sistema-zagalna-harakteristika>.
4. Конституции социалистических государств: Сборник в 2-х томах. / Под ред. Б.А. Страшуна, Б.Н. Топорнина, Г.Х. Шахназарова. М.: Юридическая литература, 1987. 384 с.
5. Сквозников А.Н. Косовская проблема: историко-правовые аспекты. Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право». 2011. № 1 (9). С. 17-26.
6. Никифоров К.В. Сербия на Балканах. XX век. М.: «Индрик», 2012. 176 с.
7. Рубан І.В. ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗПАДУ СФРЮ. URL: <http://intkonf.org/ruban-iv-pravovi-peredumovi-rozpadu-sfryu>.
8. Cacinovic R. Vloga Slovenije v zunajni politiki jugoslovanske federacije // Slovenci in drzava. Ljubljana: DZS, 1995. S.334.
9. Сосенков Ф.С. О конституционно-правовых механизмах противодействия сепаратизму в Социалистической Федеративной Республике Югославия. Genesis: исторические исследования. 2015. № 5. С. 193-211. DOI: 10.7256/2409-868X.2015.5.15031. URL: http://e-notabene.ru/hr/article_15031.html.

Статья посвящена исследованию основных положений Конституции Югославии 1974 г., определяющих правовой статус федеральных и республиканских субъектов федерации, иерархию источников права и др. Автор также обращает внимание на влияние формы югославского государства на распределение полномочий между ее субъектами. Рассмотрена реализация принципа равноправия наций Югославии.

Ключевые слова: правовая система Югославии, источник права, иерархия нормативно-правовых актов, компетенция субъектов, принцип равноправия народов.

The article is devoted to the study of the basic provisions of the Constitution of Yugoslavia of 1974, which define the legal status of federal and republican subjects of the federation, the hierarchy of sources of law, and others. The author also draws attention to the influence of the form of the Yugoslav state on the division of powers between its subjects. The implementation of the principle of equality of nations of Yugoslavia is considered.

Key words: legal system of Yugoslavia, source of law, hierarchy of normative-legal acts, competence of subjects, principle of equal rights of peoples.
